

Η θρησκεία. Συλλογή κειμένων με επιμέλεια των Jacques Derrida και Gianni Vattimo, μτφ. Λ. Αναγνώστου, Μπ. Λυκούδης, Μ. Παναγιωτίδου, Γ. Φαράκλας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σ. 281

Το εν λόγω βιβλίο περιέχει κείμενα των εισηγήσεων ενός σεμιναρίου που πραγματοποιήθηκε στις 28 Φεβρουαρίου και 1 Μαρτίου 1998 στο Κάπρι, στο πλαίσιο της οργάνωσης μιας ευρωπαϊκής φιλοσοφικής επετηρίδας. Η πρώτη έκδοση έγινε το 1996. Περιλαμβάνονται κείμενα των Jacques Derrida, Gianni Vattimo, Maurizio Ferraris, Hans-Georg Gadamer, Aldo Gargani, Eugenio Trias και Vincenzo Vitiello.

Το «εναρκτήριο λάκτισμα» για τις συζητήσεις του σεμιναρίου, και ακολούθως των κειμένων που έχει στα χέρια του ο αναγνώστης, όπως επισημαίνει ήδη εξ αρχής ο Derrida (σ. 16), είναι το φαινόμενο που έχει χαρακτηριστεί ως «επιστροφή των θρησκειών». Η πλειονότητα των κειμένων και των επιχειρημάτων προσπαθεί είτε να οροθετήσει είτε –σε λιγότερες περιπτώσεις– να εξηγήσει το φαινόμενο αυτό, το οποίο, ειρήσθω εν παρόδω, όπως διάφορα άλλα συνθήματα στο τέλος του 20ού αιώνα, έχει γεννηθεί στο ευρύτερο δημοσιογραφικό και «επικοινωνιακό» πεδίο και κατόπιν αναζητά «νομιμοποίηση», εάν όχι «θεμελίωση» από την επιστημονική διάνοηση. Εν πρώτοις θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα κείμενα περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά στις λεγόμενες «αβραμικές θρησκείες», ή, με άλλα λόγια, στην ιουδαιοχριστιανική παράδοση όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο πλαίσιο αυτής της πραγματεύσεως αναπτύσσονται προσεγγίσεις στο

φαινόμενο της θρησκείας ως επί το πλείστον σε φιλοσοφικό επίπεδο, με αρκετές θεολογικές επισημάνσεις, και με υπαναχώρηση του ιστορικού και του κοινωνιολογικού τρόπου προσέγγισης. Είναι ίσως ενδεικτικό το ότι ο φιλόσοφος που αναφέρεται στην πλειονότητα των περιπτώσεων ως κύριος ερμηνευτικός διάυλος είναι ο Heidegger και το ερώτημά του για την αναζήτηση του Είναι ως αναζήτηση του Θεού, όπως το ομολογεί και ο Gadamer στον απολογισμό του σεμιναρίου (σ. 275), ενώ είναι σχεδόν κοινή η παραδοχή ότι δεν είναι πλέον θεμιτή η διατύπωση μιας κριτικής της θρησκείας ως αυταπάτης ή ως ιδεοληπτικής τύφλωσης – μια κριτική η οποία υποτίθεται ότι διατυπώθηκε με μονόπλευρο τρόπο από την φιλοσοφική παράδοση του Διαφωτισμού και του ιστορικού υλισμού. Σε ορισμένους συγγραφείς, όπως ο Vattimo, η εικαζόμενη επιστροφή της θρησκείας θεωρείται ως δεδομένο το οποίο ωθεί σε αναλυτικές παραθέσεις, εν είδει αποκατάστασης μιας απωθμένης αλήθειας, ενώ σε άλλα κείμενα, όπως εκείνο του Ferraris, υπάρχουν αναλύσεις της καντιανής αντίληψης περί της θρησκείας σε συνδυασμό με την εγγεληνή κριτική της. Οι συγγραφείς περιγράφουν από διάφορες πλευρές –στο πλαίσιο του φιλοσοφικού προϋδεασμού που αναφέρθηκε προηγουμένως– αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί απαρέγκλιτη «δεδομενικότητα» της θρησκείας, συνοδευόμενη ενίοτε (όπως στις

παραθέσεις του Gargani, σ. 174-175) με την αναζήτηση των ορίων του «λεξιλογίου» μεταξύ φιλοσοφίας και θρησκείας, καθώς και υπέρβασης αυτών των ορίων (τουλάχιστον από την πλευρά της φιλοσοφίας προς τη θρησκεία...).

Ενδιαφέρον και συνοπτικό της όλης συζήτησης είναι το κείμενο του Derrida, το οποίο περιέχει οκτ ολίγες λαβές για πραγμάτευση της θρησκείας, τις οποίες ο αναγνώστης μπορεί να ακολουθήσει ανάλογα με την κατεύθυνση των δικών του ερωτημάτων. Ο Derrida παραθέτει μια σειρά αρχικών σκέψεων τόσο προς κατανόηση του θρησκευτικού φαινομένου καθαυτό –εντοπίζοντας δύο πηγές της θρησκείας: το «πιστεύω» (πίστωση, ανταπόδοση) και το ιερό– όσο και προς τη δυνατότητα εξήγησης της εικαζόμενης «επιστροφής» την οποία ο ίδιος συνδέει με αυτό που ονομάζει «παγκοσμιολατινοποίηση». Σε μια από τις λίγες εμπράγματα παρατηρήσεις του βιβλίου ο Derrida επισημαίνει την οξύμωρη διαλε-

κτική που διέπει την πρακτική της θρησκείας στην καμπή του 21ου αιώνα: «Σήμερα η θρησκεία συμμαχεί με την τηλετεχνολογική, ενάντια στην οποία αντιδρά μ' όλη της τη δύναμη» (σ. 68-69).

Εν πολλοίς τα κείμενα του τόμου *Η θρησκεία* θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον αναγνώστη που έχει ήδη εγκύψει σε αντίστοιχες ερευνητικές συζητήσεις και γνωρίζει, τουλάχιστον στις ουσιαστικές προκείμενές τους, τα φιλοσοφικά επιχειρήματα που υποβαστάζουν και συνοδεύουν τις απόψεις των κειμένων. Σε επίπεδο διδασκαλίας το βιβλίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως δευτερεύουσα βιβλιογραφία σε επίπεδο μεταπτυχιακής έρευνας και εργασίας (εννοείται εδώ σε πλαίσιο έρευνας της φιλοσοφίας ή της κοινωνικής επιστήμης). Μπορεί, όμως, να θεωρηθεί αμφίβολο αν επιδρά διαφωτιστικά ή έστω ενημερωτικά σε εκλαϊκευτικό επίπεδο.

Θανάσης Γκιούρας